

IJzertijd langs de Leets

Onderzoek naar aardewerk uit de Late IJzertijd
langs een voormalig riviertje te Schagen

Frans Diederik

Archeocultura rapport 118

Augustus 2015

Archeo cultura

Archeologisch en Cultuurhistorisch bureau

info@archeocultura.nl

Schagen, 06-40396664

Rapport gemaakt in opdracht van Hollandia Archeologen te Zandijk

Inleiding: Chronologie van eerder onderzoek

Tijdens de opgraving langs de 241 werd in januari 2015 een bescheiden hoeveelheid inheems prehistorisch aardewerk gevonden. Dit was geen verrassing aangezien aan de oostzijde van Schagen in het verleden al meerdere bewoonde plekken werden geconstateerd. In 1993 werd in Hoep-Zuid een grote concentratie materiaal aangetroffen in een vrij dunne laag zeer vette grijze humeuze klei. Een kleine opgraving door de lokale werkgroep onder leiding van de schrijver, bracht enkele kuilen aan het licht, wat ondiepe greppels en een palissade van dunne houtjes. Het vele aangetroffen aardewerk kon in de derde eeuw v. Chr. worden gedateerd.¹

Bij de aanleg van wegen in het industrieterrein Witte Paal Noord-Oost en Zuid-Oost werden eveneens concentraties van aardewerk gevonden. Het ging hier om enkele kleinere plekken, die op basis van de aangetroffen vormen in de eerste eeuw v. Chr. en waarschijnlijk ook de eerste eeuw n. Chr. konden worden gedateerd. Een kleine opgraving door de Archeologische Werkgroep onder leiding van de schrijver gecombineerd met de begeleiding van de wegeaanleg, leverde het beeld op van een zeer uitgestrekt akkercomplex met voornamelijk ZW-NO gerichte kavelsloten en een interessant drainage systeem.² Temidden van deze akkers werd op enkele plaatsen gewoond. Omdat geen sprake was van enige grootschalige opgraving, maar van kleine waarnemingen in wegcunetten en bouwputten, bestaat er geen totaalbeeld van het gebied. Bij de aanleg van een ijsbaan werden de werkzaamheden begeleid door de toenmalige ROB en werd een verslag gemaakt door Annebet van Duinen en Guido Mauro.³ Ook de aanleg van een doorgaande weg kon archeologisch worden begeleid, waarbij tevens rekening werd gehouden met aanwezige archeologie in de ondergrond. Dit project werd indertijd begeleid en beschreven door Wim Bosman⁴.

Na afloop van het onderzoek in 2015 werden de werkzaamheden als het (ver)graven van waterlopen intensief nagelopen door de Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland, die in het traject tussen Nes en Haringhuizerweg nog een tweetal, niet eerder waargenomen aardewerkconcentratie vond. Kleine hoeveelheden materiaal werden daarbij geborgen.

Ten slotte dient een tweetal opgravingen van IJzertijd sites in het op korte afstand gelegen Hoep-Noord en Nes-Noord genoemd te worden. Hoep-Noord is bij de aanleg archeologisch begeleid, waarbij geen intensief bewoonde plekken werden waargenomen, maar wel een uitgestrekt terrein waarin akkers waren aangelegd.⁵ Een deel van een veel oudere Bronstijd nederzetting werd opgegraven door de Archeologische Werkgroep onder leiding van de schrijver⁶. De nederzettingen in Nes-Noord zijn de oudste van de IJzertijd nederzettingen en stammen uit de vierde eeuw v. Chr. De oostelijke van de twee werd onderzocht door het ADC onder leiding van Roderick Geerts en de tweede door vrijwilligers onder leiding van de schrijver⁷.

Al deze eerdere waarnemingen en onderzoeken samen leveren een consistent beeld op van de fasering van bewoning aan de oostzijde van Schagen.

---

¹ Diederik 1994b en 1995b

² Diederik 1994a; drainage bestond uit een stelsel van smalle, recht in de onder het veen liggende wad- en kweldergrond ingegraven greppels die direct met (harde) veenbrokken waren dichtgegooid. Deze wijze van drainage kan worden gezien als de voorloper van de 'mol-drainage'.

³ Van Duinen en Mauro 1996

⁴ Bosman 1997

⁵ Gerrets en Schutte 2003

⁶ Diederik in voorbereiding en Zeiler, Brinkhuizen en Bekker 2007. Ook werd op een hoger niveau wat IJzertijd aardewerk geborgen.

⁷ Geerts 2013a en 2013b en Diederik 2012 en 2013

Onderzoeksnummer 64738; Schagen N 241**Putten 1, 2 en 3.**

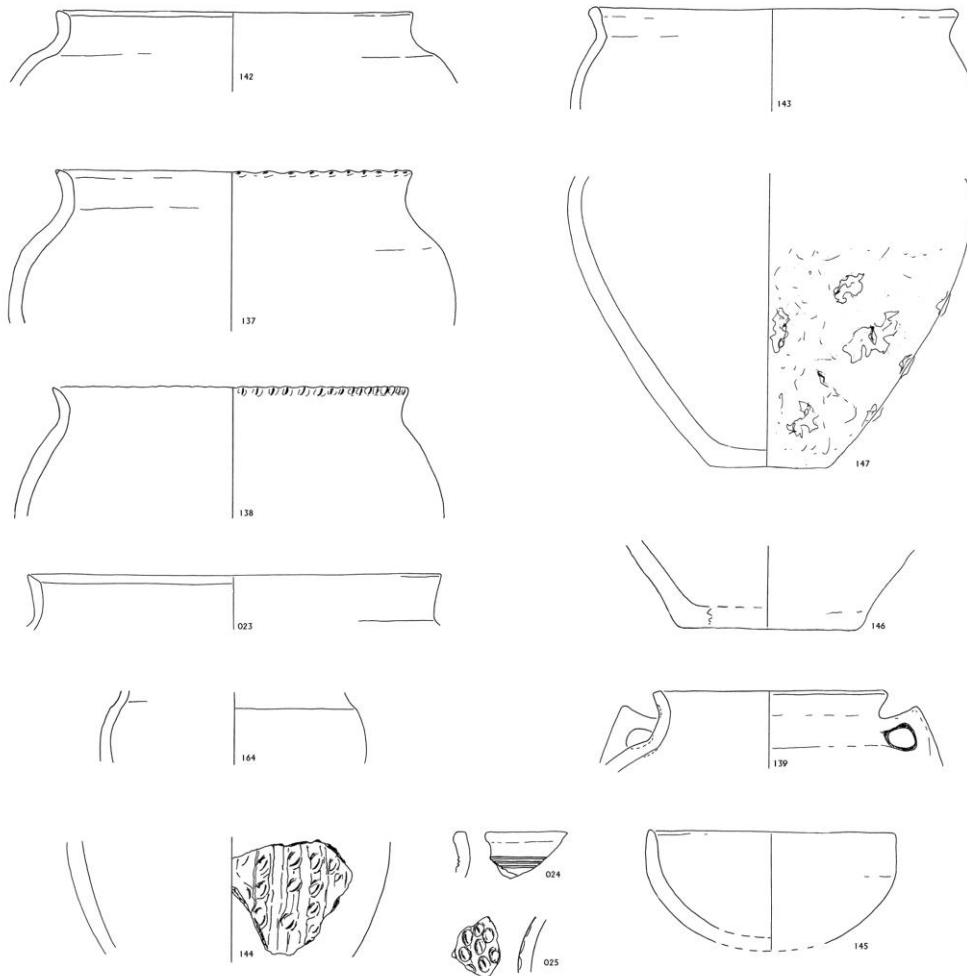
De noordelijke vindplaats in de putten 1, 2 en 3, heeft betrekkelijk weinig vondsten opgeleverd; alleen de kuil 96 onder spoor 34 leverde een redelijke hoeveelheid niet sterk gefragmenteerd aardewerk op. De kuil werd gevonden bij het couperen van sloot 34 en bevatte naast scherven, bot, hout en steen. De totale inhoud en de wijze van deponeren, laten het etiket 'ritueel' toe. Opmerkelijk is dat de twijgjes onderin waren gelegd, de onderkant van de grote pot in het ZO stond, een brok natuursteen in het N en de 5 botfragmenten daar tussenin. De scherven lijken alle van verschillende potten te komen; een langgerekte wandscherf was door de druk van de grond in drieën gebroken, maar verder paste niets en hoorde ook niets bij elkaar. Het heeft er alle schijn van dat opzettelijk delen van oude potten in de kuil zijn gelegd.⁸

Het aardewerk stamt duidelijk uit de Late IJzertijd en kan goed worden vergeleken met andere sites. De nummers 142, 137 en 164 vertonen een lichte schouderknik in combinatie met een vrij steile hals en een gladde rand. Dit zijn kenmerken voor het type Noord-Holland 5.5 dat te dateren valt tussen 300 en 300 v. Chr.⁹ Scherf 138, met zijn rand die tot een puntje is uitgeknepen en fijntjes is versierd met vinger-nagel indrukken en kent parallellen in Velsen bij type 2.5, ook dateerbaar in de derde eeuw v. Chr.

---

⁸ Zie Nieuwhof 2015, p. 144, 10.3.2.2

⁹ Diederik 2011 p 21 en 77

Afb. 1 Vondsten uit de gesloten kuil spoor 96 dateren uit het eind van de derde eeuw v. Chr.

Rand 023 kent overeenkomstige exemplaren in Velsen en in Schagen (Hoep-Zuid) en hoort tot een fijn afgewerkt type pot, vaak voorzien van een schouderknik of enkele streepbanden, eveneens behorend tot type 5.5.

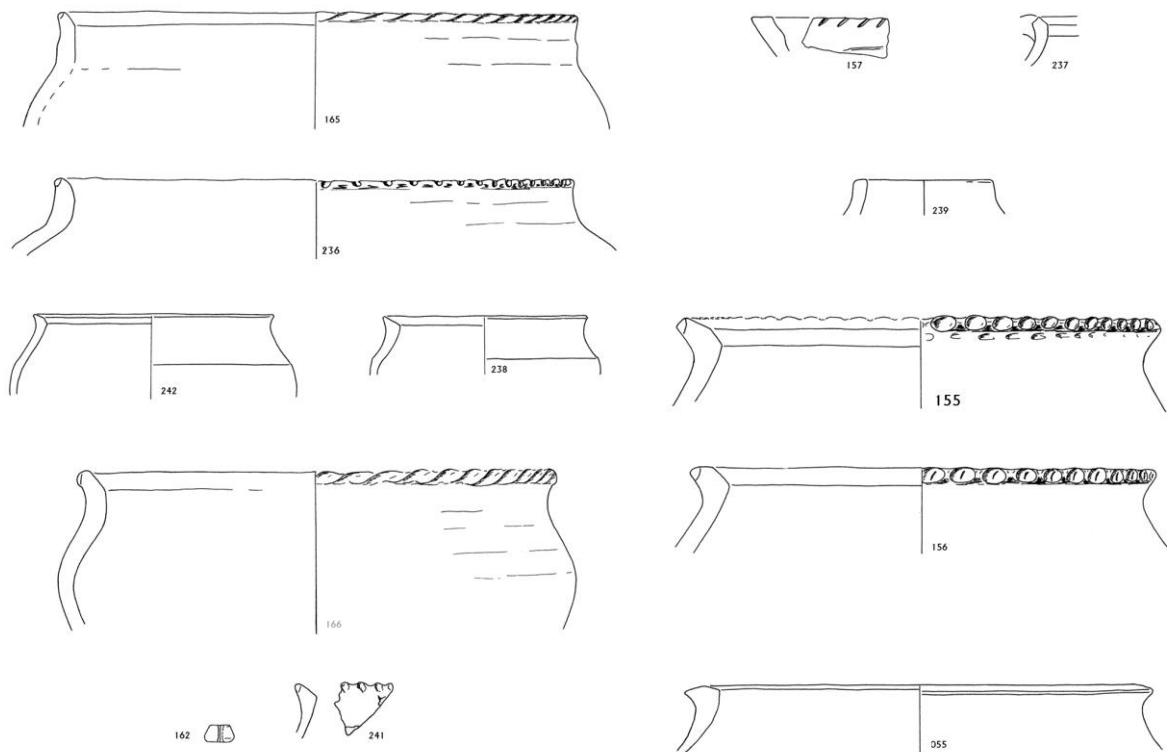
De rechte, rond afgewerkte rand die een vrij scherpe overgang heeft naar de schouder (143), is mogelijk een van de jongere exemplaren en kan worden gerangschikt onder type Noord-Holland 2.6 dat rond 200 v. Chr. begint. Hetzelfde kan worden gezegd van het hals fragment met de twee oren; de aanzet van de oren ónder de rand is een kenmerk van de vroegste generatie nauwmondige orenpotten Ge4, die Taayke ook rond 200 v. Chr. laat beginnen.¹⁰ Het kommetje is bijzonder omdat deze vorm weinig voorkomt; in Westergo eigenlijk niet en in de rest van Noord-Holland sporadisch.¹¹ Waarschijnlijk de meeste informatie geven de drie versierde stukjes: een met een Kalenderberg achtige versiering, waarbij drie vingers met de nagels tegen de pot aan, een stukje naar boven zijn getrokken en met een neerwaartse beweging een vingertop-nagel indruk hebben achtergelaten. Het tweede fragmentje heeft duidelijk slijtage en bevat vingertop-nagelindrukken over het oppervlak. Scherven met wandversiering zijn typologisch vóór 250 v. Chr. te dateren¹². Uiterst opvallend is dat er slechts één enkele scherf met streepbandversiering is aangetroffen; dit is een gesleten scherf, die

¹⁰ Taayke 1996, p. 133, Abb. 15, maar ook Diederik 2011, p. 78, Fig. 81

¹¹ Zie Diederik 2002, p. 83, Afb. 55

¹² Geerts 2013a, p. 74 ff en Geerts 2013b en Diederik 2013a. De nabijgelegen nederzettingen in Nes-Noord dateren uit de vierde en derde eeuw v. Chr.

mogelijk bij de aanleg van greppel 34 in de kuil is gekomen. Streepband komt voor vanaf 350 v. Chr. tot in het begin van de eerste eeuw.¹³

Afb. 2 Vondsten uit de vondstconcentratie uit de putten 1 en 2, die een opmerkelijke mengeling hebben van materiaal uit de derde eeuw v. Chr. en van scherven uit de Romeinse Tijd.

De overige scherven van de noordelijke vindplaats, vallen uiteen in twee groepen: materiaal dat overeenkomt met dat uit spoor 34 en scherven uit de Midden Romeinse Tijd.

De grote potten 165 en 236 met hun mancheteachtige hals en randversiering lijken verwant aan de in Velsen gevonden potten van type 2.6, maar daar staan de rechte halzen meer naar buiten. Het is ook mogelijk dat het hier gaat om het zeldzame type Noord-Holland 7.5, dat gekenmerkt wordt door cilindrische halzen op een verder bolvormige pot.¹⁴ De veronderstelling is dat dit type in de derde eeuw v. Chr. ophield te bestaan. Potje 239 hoort mogelijk nog tot de Midden IJzertijd, aangezien het grote overeenkomsten vertoont met het in Velsen gevonden type Noord-Holland 2.4.¹⁵ Ook de relatief grote dikte van de scherf is een indicatie voor datering in deze periode. De oranje-grijze scherf is gemagerd met potgruis en heeft een ruwe afwerking. De nummers 157 (schaal?) en 237 kleine pot met oor, horen waarschijnlijk ook thuis in de derde eeuw v. Chr.

Alle overige materiaal is uit de Midden Romeinse periode. De randen 155 en 156 zijn potten type F-Ia met een A-rand.¹⁶ 055 heeft ook een A-rand en hoort waarschijnlijk bij een pot type F-II.¹⁷ De mooi gepolijste dunwandige scherf van 242 is van een potje F-V, de bekende 'kelk-op-stengelvoet'. 238

¹³ Diederik 2011, p. 54, 3.1.4

¹⁴ Diederik 2011, p. 36 en 37

¹⁵ Diederik 2011, p. 84, Fig. 72

¹⁶ Diederik 2002, p. 72, Afb. 45

¹⁷ Diederik 2002, p. 74, Afb. 47

heeft een iets dikkere wand en behoorde toe aan een kelkpot type F-IVa.¹⁸ Het spintolletje is type XII-A2.¹⁹

De enige niet besproken vorm is die van de grote pot 166, die typologisch moeilijk is in te delen. Zonder het facet aan de binnenzijde zou hij heel goed in de derde eeuw v. Chr. geplaatst kunnen worden, maar kabelranden komen ook in de Romeinse periode nog voor. De strepen die opzettelijk horizontaal op de pot lijken aangebracht, komen ook voor op IJzertijd materiaal van Texel en zijn eerder bij Barsingerhorn gevonden.²⁰

Concluderend kan worden gezegd dat de noordelijke vindplaats in de putten 1, 2 en 3 ontstaan is in de vroege derde eeuw v. Chr. De rituele kuil onder spoor 34 is waarschijnlijk een van de eerste activiteiten op deze akker. Bewoning zal hier niet ver vandaan hebben gelegen. Mogelijk is het land dat in gebruik was bij de bewoners van Hoep-Zuid, waar een tamelijk grote nederzetting uit de derde eeuw heeft gelegen. De afstand hier naar toe is gering.

Een tweede periode van intensiever gebruik zal in de tweede eeuw n. Chr. hebben plaatsgevonden, getuige de verzameling keramiek die in zijn geheel op het oppervlak is gevonden. Bewoning uit die periode op korte afstand is niet bekend, maar de vele nederzettingsterreinen op Witte Paal zijn niet meer dan enkele honderden meters verwijderd. Het is niet uitgesloten dat er op het terrein, of vlak daarbij toch is gewoond, gelet op de spintol en het serviesgoed van type F-IV en F-V.

Putten 4, 5 en 6

In de putten 4,5 en 6 zijn twee grotere concentraties nederzettingsafval te vinden; een noordelijke – west en oost van de Leets – en een zuidelijke. De laatstgenoemde was vóór aanvang van het onderzoek al bekend omdat deze in het sloottalud van de A241 al was waargenomen in 2003.²¹ Bij die gelegenheid werden wat grotere scherven geborgen die voor vergelijk bij dit materiaalonderzoek mede betrokken zullen worden. Beide concentraties bevonden zich in een dunne laag venige stugge klei.

De kleur van de inheemse keramiek van beide sites is aan de buitenzijde overwegend (oranje)rood en dat is een kleur die in Schagen niet of nauwelijks voor komt in de Late IJzertijd of de Romeinse Tijd. Hiervoor zouden twee mogelijkheden bestaan: het aardewerk dateert niet uit deze periode, óf men gebruikte een andere bron voor de klei. De rode kleur duidt veelal op een sterk ijzerhoudende klei.

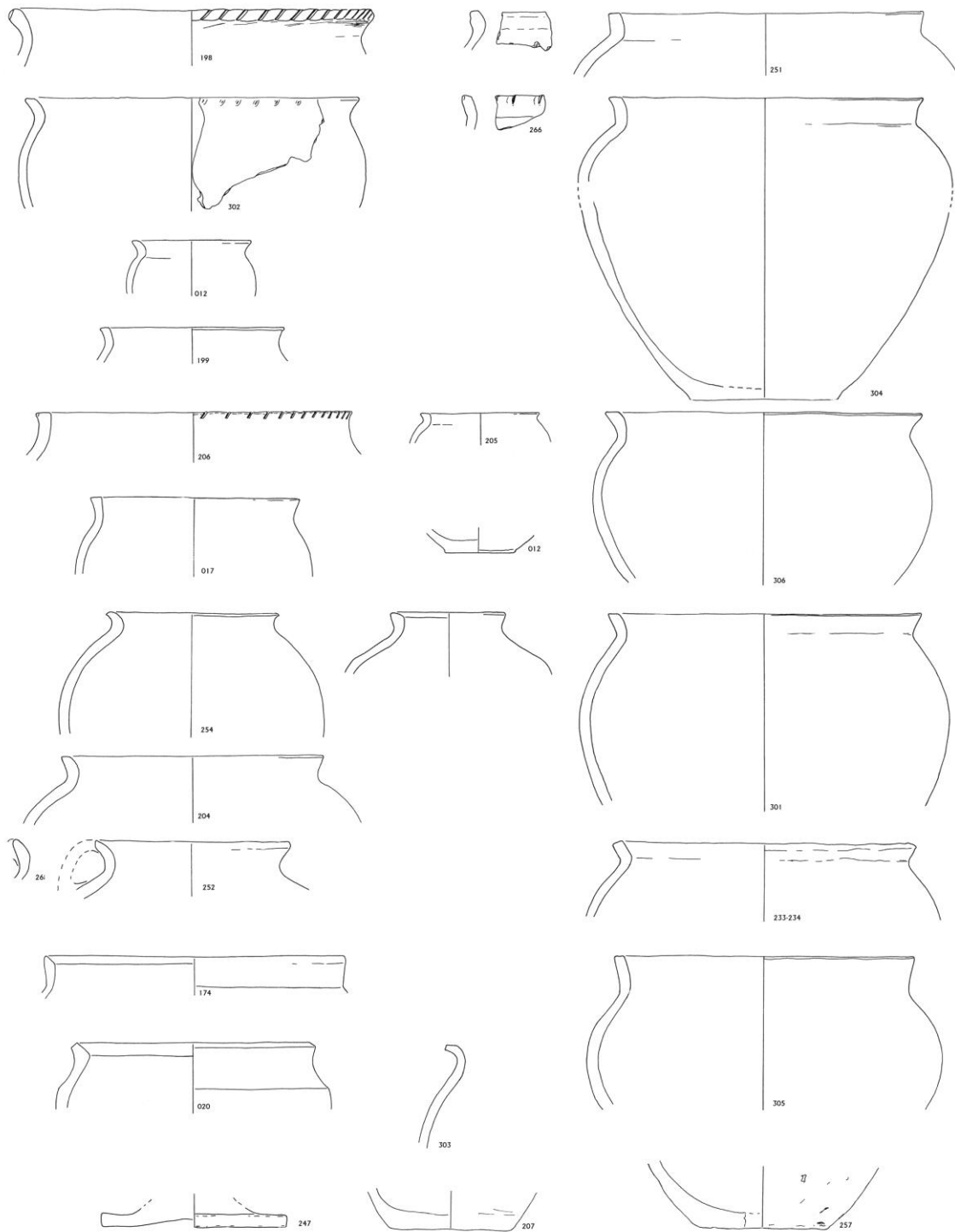
Het aangetroffen aardewerk valt ook hier uiteen in een derde-eeuwse v. Chr. en een Romeinse Tijd groep. De laatste bestaan uit twee of drie herkenbare randen en zijn ongetwijfeld met bemesting op de akker gekomen. Ne Romeinse nederzettingen op Witte Paal liggen op korte afstand. Het gaat om een middelgrote pot met A-rand en schouderknik (020), die in de tweede en begin derde eeuw is te dateren, een grote ovoïde pot (303) met C-rand en een vlakliggend facet aan de bovenzijde, die mogelijk nog in de eerste eeuw gedateerd kan worden en de deksel 247, met zijn licht holle onderzijde die goed past bij wat bekend is uit Schagen van type XIV.

¹⁸ Diederik 2002, p.74-78, afb. 49 en 52

¹⁹ Diederik, 2002, p. 89, afb. 62, nrs. 3,4 en 5

²⁰ Woltering 2001, p. 240, Fig. 172-18

²¹ Zie Diederik in Kroniek 2004

Afb. 3 Materiaal van de concentratie in put 4; hierbij zijn enkele exemplaren opgenomen die op die plek in 2003 waren geborgen in het sloot talud (nr. 300 ff). Zie tekst voor beschrijving.

Al het overige aardewerk stamt waarschijnlijk uit de derde eeuw v. Chr. Het gaat om enkele herkenbare typen: 198 en 302 (wsch. ook 266) hebben een C-rand en een slap S-vormig model waarbij de grootste diameter van de buik niet meer is dan die van de rand; ze komen dan goed overeen met type Noord-Holland 1.5 dat uit de derde eeuw v. Chr. dateert.²² Daarnaast is er een flinke groep met een B- of E-rand die scherp is afgezet tegen de schouder van de pot²³. Ze zijn vrijwel allemaal van boven afgevlakt en de randen zijn onversierd. Het zijn alle exemplaren van type Noord-Holland 2.6, die vanaf 200 v. Chr. zijn te dateren²⁴. Ten slotte is er een groep bolle potten die licht tot sterk nauwmondig zijn (253, 254, 204, 261 en 252) met een uitgesproken S-vormig profiel. Ze lijken het meest op type 2.6, maar dan met een vloeiender profiel. Ook in Velsen komen dergelijke 'ronde' vormen voor bij 2.6. Dit aardewerk is waarschijnlijk te dateren in de tweede eeuw v. Chr. Ten slotte is nr. 174 volledig te vergelijken met nr. 023 uit spoor 34, een type dat veelvuldig voor komt in de nederzetting Hoep-Zuid²⁵. Deze scherf is in de derde eeuw v. Chr. te dateren.

Conclusie is dat er duidelijk sprake is van een bewoonde plek uit het begin van de tweede eeuw v. Chr. met wat ouder en (veel) jonger materiaal dat mogelijk met bemesting van het land daar is gekomen.

De werkputten 5 en 6 waren aangelegd op de plaats waar het veronderstelde veen-riviertje 'Leets' of 'Lits' afgedamd werd in de twaalfde eeuw. Ter plekke werd inderdaad een gedempt water gevonden, maar geenszins staat bij voorbaat vast dat dit water ook in de Late IJzertijd al aanwezig was of een scheiding vormde tussen de vondstconcentraties in de putten 5 (west) en 6 (oost)²⁶. Uit de analyse van het prehistorisch aardewerk zal blijken dat, zo het water aanwezig was, dit geen scheiding tussen de twee vondstplekken heeft geleid, omdat twee maal kon worden vastgesteld dat scherven van eenzelfde pot aanwezig waren op beide oevers. Ook werd, na het onderzoek en het vergraven van de nog aanwezige waterloop, een iets noordelijker gelegen nederzettingsplaats gezien, waar ook overeenkomstig prehistorisch aardewerk op beide oevers aanwezig was.²⁷ In de uitwerking op de afbeeldingen is echter het prehistorische aardewerk gescheiden beschreven en behandeld om er zeker van te zijn of bovenstaande aanname bewezen kan worden.

---

²² Diederik 2001 5.1.1 en Fig. 70

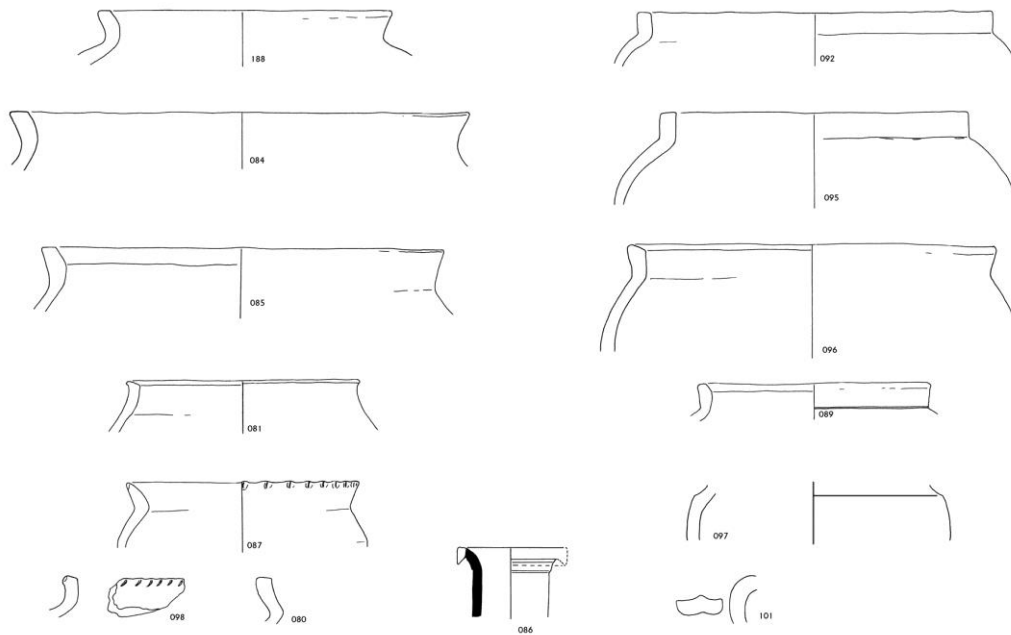
²³ Zie voor rand typen Diederik 2011, p. 108 en Fig. 93.

²⁴ Nrs. 251, 304, 205, 306, 301, 233/4, 305 en 017.

²⁵ Eigen waarneming schrijver; integrale publicatie van dit materiaal heeft nog niet plaatsgevonden.

²⁶ Griffioen 2015, p. 17

²⁷ Waarneming gedaan door de Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland. (Km paal 3.2)

Afb. 4 Materiaal uit put 5 dat een duidelijke signatuur draagt van gebruiksaardewerk van rond 200 v. Chr. De wijnkruik hals is duidelijk van later: uit de eerste helft van de eerste eeuw en een mogelijke 'pick-up' uit de castella te Velsen.

De overeenkomst tussen het aardewerk van put 5 en de eerder beschreven concentraties, is opvallend groot en ook nu weer kan worden aangenomen dat het meeste aardewerk dateert uit de late derde en de vroege tweede eeuw v. Chr. De bolle potten met een scherp afgezette bijna cilindrische hals (92, 95, 96 en 89), maar ook de iets uitstaande van boven afgeplatte randen (188, 84 en 85) horen bij type Noord-Holland 2.5 en (vooral) 2.6. Fragment 097 heeft een duidelijke schouderknik en behoort in de traditie van de Ruinen-Wommels potten en past in type Noord-Holland 5.5 of 5.6 en dateert waarschijnlijk ook van rond 200 v. Chr.

Fragment 080 heeft een soort dekselgeul, een verschijnsel dat eerder in de regio is waargenomen en zelfs een enkele keer op Texel.²⁸ Onder de vondsten van put zes zullen ook enkele voorbeelden worden besproken.

Ook op deze site is weer sprake van 'strooivondsten' uit later perioden, zoals het kleine potje 087, dat mogelijk in de eerste eeuw kan worden geplaatst en natuurlijk een fragment import: een deel van een cilindrische hals van een wijnkruik, die op typologische gronden in de periode van Velsen I of Velsen II kan worden geplaatst.²⁹ Op korte afstand van put 5 zijn eerder 'pick-ups' van Velsen gevonden en ook aanwijzingen voor een nederzetting uit de eerste eeuw.³⁰

²⁸ Woltering 2001, p. 168 en 169, Fig. 112 en 113.

²⁹ Determinatie door A.V.A.J. Bosman, Military Legacy, Dordrecht

³⁰ Diederik 2011, 4.2.5

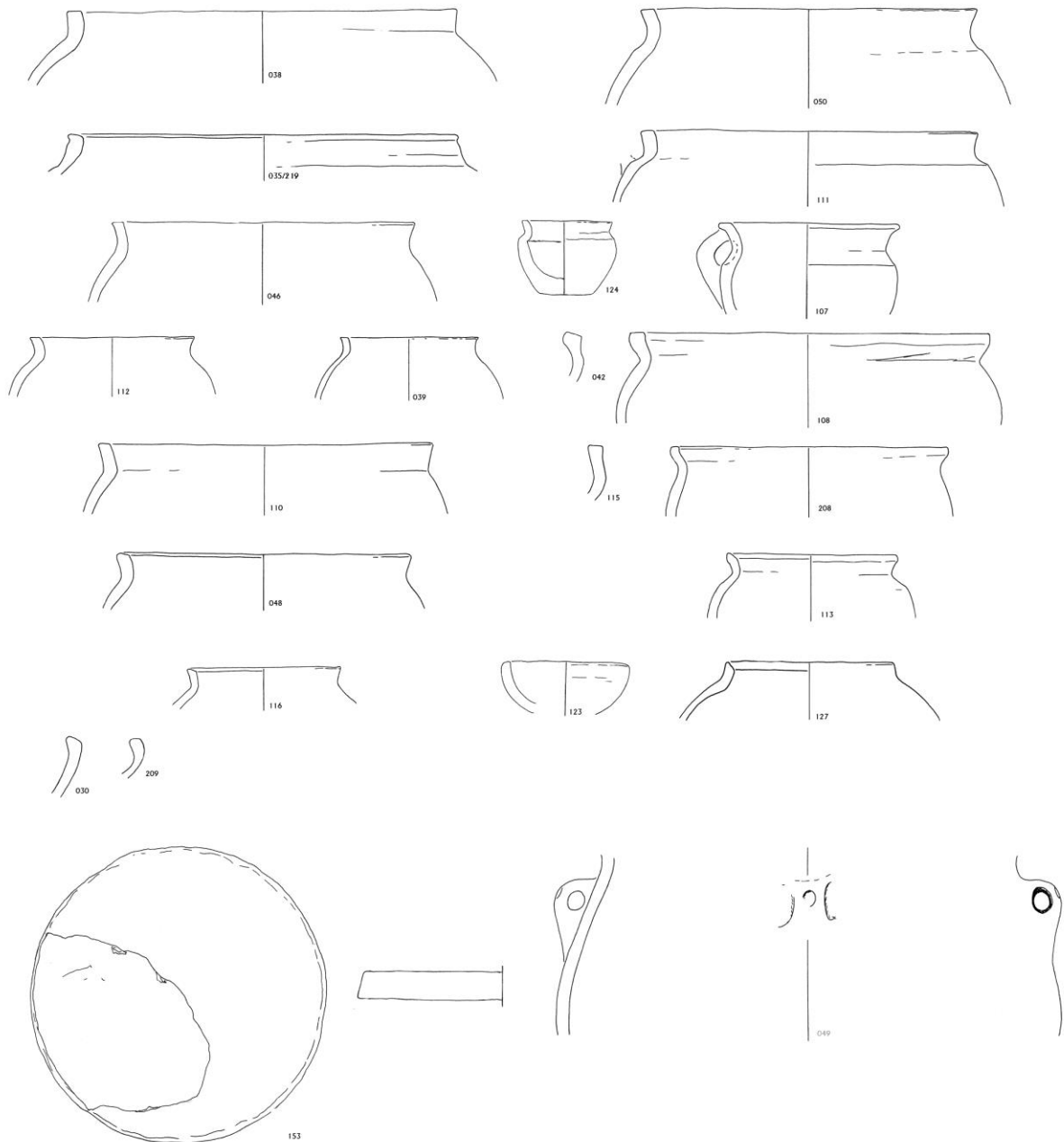

Afb. 5 Fragment van de hals van een Romeinse wijnkruik gevonden op het vlak van put 5; het gaat mogelijk om een 'pick-up' uit een van de castella te Velsen.

Het meeste materiaal in put 6 werd gevonden op de plaats van mogelijk een oude greppel met afval, hoewel onderzoek van de botten dat nog duidelijk zal moeten maken³¹. Aanvankelijk werd in het veld gedacht aan rituele deposities van aardewerk in combinatie met vele schedeldelen. De uitwerking van het hierbij gevonden aardewerk laat wel enkele opvallende dingen zien, maar er is bijvoorbeeld geen sprake van grotere aardewerkfragmenten, laat staan van min of meer complete profielen, zoals in rituele context vaak het geval is. Het enige opvallende is het miniatuurpotje waarin een grote scherf van het napje was gestoken; beide lagen weer bij het fragment bakplaat

---

³¹ Griffioen 2015, p. 18

Afb. 4 Aardewerk uit put 6, waarvan niet direct kon worden gezegd of het hoorde bij de vondstconcentratie uit put 5, omdat de (middeleeuwse) vaart er tussenin liep; zeer waarschijnlijk behoren beide plekken tot één nederzettingsterrein.

In het prehistorische aardewerk uit put 6 valt direct op dat vrijwel alle randen van boven zijn afgeplat en dat ze geen van alle zijn versierd. Ze horen dan ook bijna allemaal tot type 2.5 en 2.6. Het fragment 035/219 is in twee opzichten opmerkelijk: de naar binnen gekeerde hals partij die scherp is afgezet tegen de schouder en een randlipje lijken weer sterk op het zeldzame type Noord-Holland 7.5 dat gekenmerkt wordt door een cilindrische hals met rand lip die scherp is afgezet tegen het ronde

potlichaam. In Velsen komt dit type tot 200 v. Chr. voor.³² 035/219 is ook opmerkelijk omdat zowel in put 6 als put 5 meerdere fragmenten van deze pot zijn aangetroffen.

Ook zijn er enkele potten met een duidelijke schouderknik (50, 111, 124 en 107) die getuigen zijn van de Friese aardewerk traditie en passen in type Noord-Holland 5.5 en 5.6.

Dan is er een hele collectie 'slinger randjes' zoals de randen met dekselgeul in de AWN werkplaats in Schagen worden genoemd (042, 108, 115 en 208). Voorlopig lijken ze een lokaal of regionaal verschijnsel dat in Velsen helemaal niet voorkomt en op Texel wel, maar niet overtuigend. In Westergo is dit type rand onbekend.

Het nauwmondige potje 127, met zijn tot een puntje uitgeknepen rand kent in Velsen enkele vergelijkbare exemplaren bij type 2.6.³³ Het napje is een zeldzame verschijning en hoort bij type 8, een moeilijk te dateren vorm. De stenen bakplaat 153 is recent beschreven door Annet Nieuwhof³⁴.

De plaat kan in Ezinge, waar hij is gevonden, gedateerd worden in het begin van de jaartelling, maar de exemplaren die de schrijver bekend zijn uit Noord-Holland, dateren alle uit de Late IJzertijd.

Ten slotte is het vreemde wandfragment 049 interessant; het heeft een eenvoudig bandoor op de schouder van de pot (in de reconstructie is uitgegaan van twee oren, maar dat is niet zeker) en een vloeiende overgang naar een, helaas ontbrekende, rand. De schouder is erg lang en vrij steil, zodat gedacht kan worden aan pot type 1.5 of 1.6. Het baksel is verschaald met een mengsel van plantaardig materiaal en potgruis en het grijs-beige baksel is zacht. Daarmee is een vroege datering uitgesloten.

Conclusie is dat de complexen van put 5 en put 6 beschouwd kunnen worden als één geheel en dat de aanvang van de bewoning rond 200 v. Chr. ligt. Er zijn geen aanwijzingen voor een langdurende bewoning, omdat dan andere elementen zoals streepbandaardewerk hun opwachting hadden gemaakt.

---

³² Diederik 2011 p. 36, 37 en 98, 99.

³³ Diederik 2011, p. 87, Fig. 75 nr. 919, daterend uit het begin van de tweede eeuw v. Chr.

³⁴ Nieuwhof 2015, p. 179-180 en Fig. 11.27

Literatuur

- Abbink, A.A., 1999: *Make it and Break it: the cycles of pottery. A study of the technology, form, function, and use of pottery from the settlements at Uitgeest-Groot Dorregeest and Schagen-Muggenburg 1, Roman period, North-Holland, the Netherlands.* Leiden (Archaeological Studies Leiden University 5).
- Bentham, A. van, 2004: *Plangebied 'De Hoep Noord' Archeologisch onderzoek Nesdijk III Schagen.* Amersfoort (ADC Rapport 261).
- Bloo, S.B.C., 2003: *Het prehistorisch aardewerk.* In: D.A. Gerrets & A.H. Schutte (red.), Schagen, Plangebied 'De Hoep Noord'. Het archeologisch onderzoek in 2002. Bunschoten (ADC Rapport 179), 25-27.
- Bloo, S.B.C., 2006: *Vondstmateriaal: aardewerk.* In: W.B. Waldus (red.), Schagen Nes Noord IVO 3. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven. Amersfoort (ADC Rapport 573), 24-26.
- Bosman, W., 1997: Schagen, Witte Paal Z-O. profielonderzoek rioolsleuven. Eigen uitgave.
- Diederik, F., 1981: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1980, p. 215
- Diederik, F., 1982: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1981, p. 203
- Diederik, F., 1993: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1992, p. 299-301
- Diederik, F., 1994a: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1993, p. 386-388
- Diederik, F., 1994b: Schagen, Hoep-Zuid. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1993, p. 282-283
- Diederik, F., 1995a: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1994, p. 333
- Diederik, F., 1995b: Schagen, Hoep-Zuid. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1994, p. 324-325
- Diederik, F., 1996: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1995, p. 302
- Diederik, F., 1997: Schagen, Witte Paal. Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1996, p. 350-352
- Diederik, F., 1998: Schagen, Witte Paal. Archeologische kroniek Noord-Holland over 1997, p. 324
- Diederik, F., 1999: *Parkzicht / Gemini 1978.* Een overzicht en interpretatie van het gevonden aardewerk. (ongepubliceerd manuscript)
- Diederik, F., 2002: *Schervengericht.* Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de kop van Noord-Holland. Amsterdam (AWN reeks 3).
- Diederik, F. 2003: Nes-Noord. Archeologische Kroniek over 2002, p. 44
- Diederik, F., 2011: *IJzertijd aardewerk in Noord-Holland, Analyse van het vondstmateriaal uit het Romeinse fort Velsen-I. = Local pottery found in the Roman military fortress Velsen I. An approach at*

understanding local pottery from the Late Iron Age found at the location of Velsen I. Haarlem, Provinciale Archeologische Rapportenreeks, nr. 1

Diederik, F., 2012: *Eerste verslag opgraving Schagen Nes-Noord 19 juli-1 augustus 2012*. Schagen.

Diederik, F., 2013: Schagen, Nes-Noord (2). Archeologische Kroniek Noord-Holland over 2012, p. 84-87

Duinen, A. van, en G. Mauro, 1996: Schagen, Witte Paal Zuid-Oost. Archeologische Kroniek, p. 302-304

Geerts, R.C.A., 2013a: *Veraste en begraasde kwelders*. Een archeologische opgraving te Schagen – De Nes Noord. ADC rapport 3264

Geerts, R.C.A., 2013b: Schagen, Nes-Noord (1) in: Archeologische Kroniek Noord-Holland over 2012, p. 80-83

Gerrets, D.A. en A.H. Schutte, 2003: Schagen - *Plangebied De Hoep Noord*. *Het archeologisch onderzoek in 2002*. ADC rapport 179

Griffioen, A.A.J. 2015: 64738 Schagen N241 (locatie 2 en 3) – Evaluatierapport 348. Hollandia Archeologen, Zaandijk

Heeringen, R.M. van, 1992: *The Iron Age in the Western Netherlands*. Dissertatie, Amersfoort, Vrije Universiteit Amsterdam

Lange, S., 2003: *Sporen in de klei*. Opgraving langs 'de Snevert', op de locatie van de toekomstige fietstunnel bij 'de Hoep', gemeente Schagen. Amsterdam (AAC Publicatie 17)

Lil, R. van, 2005: *Schagen, Provinciale weg (Nes-Noord)*. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen. Amersfoort (ADC rapport 431)

Mauro, G. (2005): Schagen Witte Paal Zuid-Oost

Schermer, A. 1978: Haringhuizerweg. Archeologische Kroniek Noord-Holland, p. 270

Taayke, E., 1990: Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr., Teil I: Westergo (Friesland). Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 40, 109-222.

Taayke, E., 1995: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.* Teil II: Nord-Drenthe. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 41, 9-102.

Taayke, E., 1996-1997: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n.Chr.* Teil V: Übersicht und Schlußfolgerungen. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 42, 163-208.

Therkorn, L.L., 1988: *The Excavation at Schagen-Lagedijk, 1978*. In: J.H.F. Bloemers (red.), Archeologie en Oecologie van Holland tussen Rijn en Vlie. Amsterdam (Studies in Prae- en Protohistorie 2), 186-205

Verduin, J.T., 2010: *Programma van Eisen Gemeente Schagen – De Nes Noord*. Zaandijk.

Waldus, W.B., 2006: *Schagen Nes Noord IVO 3*. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven. Amersfoort (ADC Rapport 573).

Woltering, P.J., 1984: Schagen. Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1983, p. 209-237.

Woltering, P.J., 1985: *Prehistorie en Romeinse tijd in West-Friesland*. West-Frieslands Oud en Nieuw 52, 199-232.

Woltering, P.J., 2000: *The Archaeology of Texel. Four studies on Settlement and Landscape (1350 BC – AD 1500)*. Dissertatie, Amsterdam, Vrije Universiteit.

Woltering, P.J. & S.W. Jager, 1991: Schagen. Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1990, p. 296-328.

Zeiler, J.T., 2002: *Het dierlijk botmateriaal*. In: D.A. Gerrets & A.H. Schutte (red.), Schagen, Plangebied De Hoep Noord. Het archeologisch onderzoek in 2002. Amersfoort (ADC Rapport 179), 29-35

J.T. Zeiler, D.C. Brinkhuizen & D.L. Bekker, 2007: *Hoep-Noord*. Intern rapport Archeologische Werkgroep "Kop van Noord-Holland"